

bajosan nevezhető költő bizvást írhatná életműve fölé, ha nem is vendégszövegként, de mottóként: *szabadság, szerelem*: e két nagy – és örök – téma erőterében izzik fel költészete, többnyire összekapcsolva, egymásba játszatva a motívumokat, témákat, szövegeket. Amikor a szerelmi költészet nehézségeiről tündöklik, amikor az egykori perditaromantikát fordítja visszajára, amikor szinte anekdotikusan beszél el egy kalandját avagy nem éppen vidáman, inkább rezignáltan az „*ébre*n maga van csak az egy szerelem” végkövetkeztetését fanyarítja modernné, a diszleteket, a légkört, a történetet, a gondolatot és főképpen a létérzést mindig abba a történelmi helyzetbe ágyazza, melynek kalodájában ő és nemzedéke él. De más irányú izlések divatjának idején Petri nem riad vissza a közvetlenül, nyíltan, olykor brutálisan politikai tárgyú, töltésű (olykor nagyon is aktuális fogantatású és célzatú) költészettől sem: nincs mai magyar költő, aki ilyen indulattal adná egy (vagy most már: két) korszak minden megalkuvást elvető, filozofikus, illúzióvesztett, elkeseredett, többnyire szatirikus bírálatát. Petri György beszédmódjának elemzése nem járhat teljes eredménnyel, ha figyelmen kívül hagyjuk, hogy ezen az új versnyelven miről is beszél, mit is mond a költő.

A többieknek – bármilyen kiváló költők vannak is köztük – alig jutott néhány sor: ismertetésük, jellemzésük ezért nem értékelhető. Attól tartok, nem felületességemnek tudható be, hogy Utassy Józsefnek, Bertók Lászlónak, Kántor Péternek, Baka Istvánnak a nevét sem olvastam a könyvben.

3

És még egy szót.

Spiró György drámájának, a CSIRKEFEJ-nek egyik jelenetében két, vizsgára készülő kiscsaj sirva-nevetve, kétségbeesetten áriázva biflázza egy akkori professzor idegen szavakkal, bonyolult szakkifejezésekkel feleslegesen teltűzdelte, elvont, nehézkes szövegét. Különösen ez a mondat megy nehezen: „*Paradox módon a partikularitás motívumán – a személyes, külön az én számára teremelt istenképzeten – átfejeződik ki az antipartikularitás, a nembeliség.*”

Kulcsár Szabó Ernő ezt írja a CSIRKEFEJ-

ről: „*A transzcendáltság – mint a létbeliség tapasztalata fölé »vont« alaktalan, de létező szimbolikus rend – még a groteszk-abszurd játékmódhoz közelebb álló művek alternatíváinak eldönthetőségét is meghatározza.*”

Ezt se semmi bevágni

Réz Pál

HEIDEGGER FILOZÓFIAI PORTRÉJA BARÁTI SZEMMEL

Fehér M. István: *Martin Heidegger.*

Egy XX. századi gondolkodó életútja
2., bővített kiadás

Göncöl, 1992. 388 oldal, 329 Ft

Egy nemrég lezajlott konferencián tartott előadásában Fehér István szellemesen jegyezte meg, hogy Heidegger a nyolcvanas években vált a huszadik század legnagyobb filozófusává. Azonnal hozzá is tette, hogy az első helyezés – legalábbis a filozófiában – átmeneti és fiktív, miután a jelentős teljesítmények itt összemérhetetlenek. Persze jelentős teljesítmény nélkül ritkán emel a filozófiai közvélemény valakit az első helyre, de még így is marad kiből válogatnia. Igaz, a „jelentős filozófus” pozíciója sem okvetlenül garantált. Sartre valaha Európa első számú filozófusának számított, ma azonban – nem függetlenül a most tetőző Heidegger-kultuszról – majdnem teljesen feledésbe merült. A hatvanas-hetvenes években Max Weber számított a „legnagyobb” a társadalomfilozófiában, Wittgenstein pedig a filozófiai elit körében. Akkoriban az angolszász filozófusok szemében Hegel botránykő volt, Heideggerről nem is beszélve. De miután a filozófiai hidegháborúban is bekövetkezett az olvadás, és egyes jól ismert amerikai és angol gondolkodók kezdtek felkarolni az addig marginalizált európaiakat, Husserllet kezdve, Nietzschével folytatva, hamar eljutottak Heideggerig. Fehérnek azonban igaza van, amikor a Heidegger-renaisszánsz hullámát elsősorban az összkiadás megindulásával magyarázza. Heidegger mindaddig kiadatlan kéziratának, első-

sorban egyetemi előadásainak, megjelenése valóban filozófiai szenciától volt, a szó jó értelmében. S bár még távol vagyunk a vállalkozás befejezésétől, ami ez után következik, már csak a szakembernek, a Heidegger-specialistának lesz igazán érdekes. Ami napfényre került, az nem változtatta meg a Heidegger eszméiről kialakított képünket (ha volt ilyen képünk), de mindenképpen megváltoztatta Heidegger filozófiai egyéniségének portréját. Azok, akiket – mint engem is – idegesít a publikált Heidegger-művek konzervatív, katekizáló, iskolás stílusa, az önmagára harmadik személyben való hivatkozások modorossága, most egy teljesen másfajta, egy személyes stílusban filozofáló Heideggerrel találkozhatnak, egy olyan Heideggerrel, aki diákjai előtt hangosan gondolkozik, aki a filozófiatörténet nagyjaival – mint természetes egyenrangúakkal – folytatja véget nem érő és mindig izgalmas párbeszédeit. S ha a Heidegger-reneszánsz okait nem tudjuk is mind felsorolni, mindenekelött azért, mert nem „okok”, hanem inkább alkalmak és ösztönzők, egy motívumot még hozzáfűznék az előbbiekhöz. Az általános hermeneutika korában élünk, ahol a filozófusok kénytelenek úgy viselkedni, mint a sáskák; rászállnak egy eredeti filozófusra, majd agyonértelmezik. Egy idő múlva azonban bekövetkezik a hermeneutikai telítettség állapota. Ilyenkor egy új vagy legalábbis egy még nem agyonértelmezett vagy meglehetősen régen agyonértelmezett, eredeti filozófusra kell rákapaszkodni; majd tovább kell szállni. Minél szélesebb és többértelmű-többrétegű egy szerző munkája, annál több enivaló jut a sáskának. Szegény sáskának kell a táplálék, a szegény filozófiai sáskának kell a szellemi táplálék. A filozófus helyzete ma nem irigylésre méltó. Sokat beszélünk arról, hogy „magához a dologhoz” kell visszatérnünk, de nagyon keveseknek van merszük, hogy ezt meg is kíséreljék. A mérésnek kötéltáncosnak kell lennie, s ha csak nincs kiemelkedő tehetsége, könnyen lezuhanhat a dilettantizmus szakadékjába. Heidegger talán leginkább azért lett a nyolcvanas években a XX. század legnagyobb filozófusává, mert komplikált, sokrétű, radikális és így gazdag és változatos tápláléknak bizonyult különböző szellemi izlések és étvágyak számára.

Fehér István nem vesz részt a sáskajárásban. Nem celebrál misét Heidegger művei körül, nem közeledik hozzá áhitattal, hőse idioszinkratikus nyelvezetét sem ápolja affektálatlan ezoterikus hévvel. Portrét fest Heideggerről. Nem homályba burkolja, látni engedi a filozófus képét. Érthetővé teszi a nem filozófus művelt olvasó számára is: ki volt Heidegger, mit akart, hogyan gondolkozott, és mitől lett jelentős gondolkodó.

Fehér könyvének alcíme: EGY XX. SZÁZADI GONDOLKODÓ ÉLETÚTJA. S a könyv valóban végigkíséri Heidegger a filozófiai kezdetektől egészen haláláig. Ez a történeti megközelítés alkalmat adhatott volna Fehérnek arra, hogy minden korszakról egy külön portrét vázoljon fel. Ő nem ezt az utat választotta. Egyetlen átfogó portrét akart Heideggerről festeni. Ezért foglal el a LÉT ÉS IDŐ középponti helyet monográfiájában. Hogy az úgynevezett „fordulat” utáni Heidegger elemzése sokkal kisebb teret kap könyvében, mint a fordulat előttié, egyesek szemében hibának tűnhet. Én nem tartom annak, minthogy ez Fehér koncepciójából következik. Anélkül, hogy tagadná a „fordulat” jelentőségét Heidegger életművében, inkább a személyiség kontinuitása érdekl, mint a mű diszkontinuitása. Ismétlem, Fehér egyetlen Heidegger-portrét fest, és úgy festi meg, hogy az az egész embert és gondolkodását ábrázolja. Az egész Heidegger a filozófus halála után kiadott egyetemi előadásainak stílusában ragadja meg, annak ellenére, hogy a LÉT ÉS IDŐ alapos, szépen hangsúlyozott, világos és ugyanakkor hőmpolygó elemzése adja meg a portré teljes vázlatát. A többi mű, ahogy Heidegger politikai szereplésének tárgyalása is, a már meglévő képhez ad új vonásokat, színeket: azt élesíti, módosítja, gazdagítja.

Fehér István baráti szemmel festi Martin Heidegger arcképét. Amikor arcképet festünk, valamit látunk az emberben, amit szeretünk vagy nem szeretünk: Fehér azt látja, amit szeret. Itt el is jutunk a portréfestés határához.

Fehér nem formális lábjegyzetekkel egészíti ki könyvét. A lábjegyzetek nemcsak az érdeklődőknek adnak útmutatást, hanem a szakmabelit is ellátják súlyos útravalóval. Fehér itt a mai Heidegger-kutatásba ad részletes betekintést. A könyv portréjellege az

egyik, bár nem az egyetlen, oka annak, hogy mindez a lábjegyzetekbe kerül. (A másik a könyv megírása és kiadása közötti idő szabta kényszer.) Ezt a taktikát a könyv műfaja – és annak sikere – elégségesen igazolja. Nem indokolja azonban azt, hogy (majdnem) az összes idézet és hivatkozás Fehér saját Heidegger-képét támasztja alá. Tévedések elkerülése végett: Fehérnek nincs szüksége efféle alátámasztásra, a saját elemzéseit magukért beszélnek. Csakhogy itt egy barát szemével rajzolt portréről van szó, és ez a barát nem engedi meg, hogy – még ha pusztán a lábjegyzetben is – a Heidegger-féle vállalkozással szemben súlyosan kritikus érvek szót kaphassanak. Nem arra gondolok itt, hogy Heidegger náci kalandjával kapcsolatban csak a védelem hangja szólal meg, sosem az ügyészé, mert itt egy filozófiai szempontból – véleményem szerint – harmadlagos úgyról van szó. Inkább arra, hogy amikor Fehér a portré alapvonásait festi meg (A LÉT ÉS IDŐ-vel kapcsolatban), meg sem említi a lábjegyzetekben azokat a jelentős szerzőket, akik e könyv egész koncepcióját vagy akár egyes részleteit súlyos érvek alapján elutasítják. Fehér természetesen ismeri ezeket a szerzőket (többen közülük, például Levinas vagy Jonas egy időben Heidegger befolyása alatt álltak), könyveikre néha hivatkozik is (mint Adorno esetében), csak az érveiket nem halljuk. Nem az a problémám, hogy a Heidegger-mérleg egy oldalra billen, hiszen a filozófiában nincsenek mérlegek. Mi több, minden filozófiai érvre lehet ellenérvvel válaszolni. Ha inkább Heideggerrel érzünk, mint Jonasszal, Levinasszal vagy Dreyfusszal (mondjuk a gond, az autenticitás, a hívás, a lelkiismeret, a halálhoz való lét és egyebek esetében), akkor mindezeket az ellenérveket vagy ellenérzéseket vissza is tudjuk utasítani. Ezt Fehér könnyedén meg tudná tenni. A problémám az, hogy az olvasónak nincs választása, mert kézen fogva vezetik. A filozófiai portretista nem egyszerűsíti modellje vonásait, de műfaja belső törvényeit követve nem ad módot arra, hogy nemet mondjunk, felháborodjunk, visszavágyunk, mivel – bármennyire hangsúlyozza is a kérdések nyitottságát – a kérdésekkel együtt a válaszokat is megadja.

Heller Agnes

VÉGE A LENGYEL ROMANTIKÁNAK?

Maria Janion: Wobec zła (Szemben a gonosszal) VERBA, Chotomów, 1989. 208 oldal

Maria Janion: Projekt krytyki fantazmatycznej (A fantazmatikus kritika tervezete) PEN, Warszawa, 1991. 221 oldal

Maria Janion posztmodern Bovarynéként gyűjtögeti a romantikus eredetű lengyel ábránd- és rémképeket. A kettő persze a legtöbbször egybeesik, mint az egyik, Janion által szívesen idézett rangon aluli lengyel és belorusz prózairó elbeszélésében, ahol a következőket olvashatjuk. Egy tóparti udvarház viharos téli éjszakákon menedéket nyújt az eltévedt utazóknak, akik cserébe különös történeteket mesélnek a házigazdának. A rémmeséktől narkomán kurtanemes már egy fogadós türelmetlenségével várja az újabb vendéget és az újabb rémtörténetet, de amikor megérkezik, az éjszakai látogató önmagáról, a farkasember kinjairól beszél. A mesélő vágyképből rémképpé válik, majd részvétet kelt tragikus idegenségével. Komor elbeszélésében „a farkasember lépett szíve dobban”.

Janion varsói irodalomtörténész, az irodalmi hermeneutika legjelesebb lengyel művelője. Évtizedek óta kutatja a lengyel romantikát. Magyarországi bemutatása azért is halaszthatatlan, mert épp most készül iskolát alapítani. Legutolsó kötetében ugyanis új paradigma alá rendelte a nyolcvanas években írt tanulmányait.

A címadó írás a „fantasztikus kritika” programját teszi közzé. E kritika feladata az, hogy az irodalom- és az esztétörténet módszereivel vizsgálja az irodalmi fantazmagóriákat. Janion a romantikát „a képzelet első felszabadításának” tekinti, ezért a XX. századi vagy akár a kortárs szerzők műveit is mindig ehhez mérri, sőt egyfajta örök romantikát vagy legalábbis nem korhoz kötött romantikát is feltételez. Felfogása szerint a lengyel kultúrában kétszáz éve a nemzeti identitást szimbolizáló szellemi értékeket középpontba állító romantika a meghatározó, ám ez a korszak épp most (1991-ben) ér véget. A két évszázad jelképes befejezése Konwicki nevéhez fűző-